

УДК 81'367.335

**Функціональна перспектива як основний принцип
розташування клауз у складному реченні**

Плоткіна М. Г.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
м. Полтава, Україна*

Дана розвідка присвячена дослідженню складного речення у межах теорії функціональної перспективи речення Я. Фірбаса. Увагу зосереджено на вивченні залежності комунікативної значущості клауз від їхнього розташування у складі складного реченнєвого утворення. Стаття містить інформацію щодо концепції клаузи у сучасному вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. У ній також представлено можливі варіанти розташування підрядних клауз у складнопідрядних реченнях та складних реченнях зі змішаним зв'язком та подано основні положення теорії, що було використано як методологічну основу дослідження.

Ключові слова: *клауза, складне речення, функціональна перспектива речення, комунікативний динамізм, дистрибутивне поле, екстрапозиція.*

Актуальність теми. Дослідження функціональних особливостей речення ґрунтується на концепції семантичної природи актуального членування речення, яка була розроблена представниками Празької лінгвістичної школи В. Матезіусом, Я. Фірбасом та їх послідовниками. Пріоритет у визначенні теми та реми віддається чиннику відомості / невідомості, що іноді призводить до неоднозначного тлумачення актуального членування конкретного речення в контексті [2, с. 243; 4, с. 23]. Складне речення, яке характеризується не тільки довжиною, а й розгалуженістю, тобто наявністю великої кількості клауз, може саме слугувати мінімальним ситуативним контекстом, в котрому розташування головних та підрядних частин якнайточніше виражає комунікативні інтенції мовця. Доказ попередньої тези є метою представленої розвідки. Вона визначає такі конкретні завдання: представити складне речення в світлі теорії функціональної перспективи речення Я. Фірбаса, а також визначити залежність порядку розташування клауз у поліпредикативному реченнєвому утворенні від відповідного наміру учасника комунікації. *Матеріалом для дослідження* слугують складні речення із романів англійської письменниці п. ХІХ ст. Дж. Остін, оскільки вони якнайкраще демонструють зазначені особливості складного речення.

Я. Фірбас розглядає функціональну перспективу (англ. functional sentence perspective, FSP) речення як триаду компонентів: теми – про що йдеться у повідомленні (англ. theme, aboutness), та нетеми (англ. non-theme), яка, у свою чергу, є поєднанням перехідного елемента (англ. transition element, Tr) і власне реми (англ. theme proper, RhPr) та є кінцевим пунктом комунікації, у напрямі котрого відбувається розгортання функціональної перспективи речення. FSP є співвідсною з комунікативною інтенцією автора. Остання направлена на відкриття мети комунікації. Комбінація “aboutness + мета комунікації” закодована мовцем та має бути декодована слухачем [6, с. 74].

Розвиток комунікації, тобто розгортання FSP, відбувається від елементів з мінімальним ступенем комунікативного динамізму (англ. communicative dynamism, CD)

(теми) до елементів з максимальним ступенем комунікативного динамізму (далі CD) (нетеми). Під CD ми розуміємо “інформативну цінність”, “важливість” повідомлення. Нетематичний елемент має такий вигляд: власне перехідний елемент (англ. *transitional proper element*) + елемент, орієнтований на нього (англ. *transition proper oriented part*), + остаточно частина перехідного елемента (англ. *rest of transition*) + рема за винятком власне реми (англ. *rheme to the exclusion of rheme proper*) + власне рема (англ. *rheme proper*) [там само, с.72]. Жодне з понять не є позиційно зв’язаним (англ. *position bound*). Вони відносяться до інтерпретаційного аранжування, що може збігатися / не збігатися з аранжуванням лінійним.

Оскільки *об’єктом* нашого дослідження є клауза, має сенс представити тлумачення цієї структурної одиниці в лінгвістичних студіях. Сучасні синтаксисти розуміють клаузу (англ. *clause*) як залежну предикативну одиницю фінитної предикації, яка за структурою нагадує речення, але за синтаксичним статусом займає нижчу позицію, ніж речення, оскільки позбавлена комунікативної сили [3, с. 22]. Вона визнана конвенційною основою класифікації речень в англістиці, для якої характерним виявляється термінологічне розмежування “речення” (англ. *sentence*) та “клаузи” (англ. *clause*). Перше є самостійною одиницею комунікації, у той час коли друга вживається на позначення складових частин поліпредикативних одиниць.

В англійській мові спостерігається тенденція до структурування клауз у складних реченнях у такий спосіб: легші та простіші конституенти – на початку речення, а важчі та складніші – наприкінці, таким чином, можна говорити про те, що їхні найінформативніші елементи посідають фінальну позицію. Відповідним чином може бути пояснене як канонічне розташування клауз у складі поліпредикативного утворення, так і їхня екстрапозиція.

Під екстрапозицією в лінгвістиці розуміють винесення клауз за їхні канонічні позиції в реченні [5, с. 231]. У романах Дж. Остін кожне десяте складне речення починається з підрядної клаузи. Так, наприклад, це синтаксичне явище відбувається в кожному третьому реченні, що являє собою період. Але така ситуація виявляється нетиповою для більшої частини складних речень зі змішаним зв’язком та таких, що містять компонент, виражений прямою мовою.

Підрядні клаузи у складнопідрядних реченнях та реченнях зі змішаним зв’язком можуть: а) безпосередньо йти за головною клаузою (1); б) передувати їй (ініціальна позиція в усьому реченні чи певному блоці у випадку складного речення зі змішаним зв’язком) (2); в) залежати від певного її компонента, тим самим “розриваючи” її (3). Перший випадок є нейтральним, або прогресивним. Порядок клауз у двох інших випадках порушує усталений канон та може бути охарактеризований як емпатичний, регресивний, або суб’єктивний [4, с. 23]:

(1) DS 1 [*You say what you chuse*] – *but your countenance testifies that your thoughts on this subject are very much alike* [E, p. 164].

(2) DS 1 [*If any thing could increase her delight, it was perceiving that the baby would soon have outgrown its first set of caps*] [E, p. 354].

(3) DS 1 [*Mr Gardiner, whose manners were easy and pleasant, encouraged her communicativeness by his questions and remarks*]: *Mrs Reynolds, either from pride or attachment, had evidently great pleasure in talking on her master and his sister* [P/P, p. 189].

Розглянемо представлені варіанти розташування клауз у складнопідрядних та складних реченнях зі змішаним зв’язком через призму теорії FSP. Функціональна перспектива речення певною мірою є інтенцією автора в будь-якій моно- чи поліпредикативній конструкції. З цим поняттям безпосередньо пов’язане поняття комунікативного динамізму, яке ми тлумачимо як “інформативну цінність”, “важливість” повідомлення. Комунікативний динамізм є рушійною силою розвитку комунікації: елемент речення, що відіграє у його межах найважливішу роль, тобто інформативно

виявляється найвагомим, є носієм найвищого ступеня комунікативного динамізму, точкою завершення комунікації.

Дистрибутивним полем для реалізації комунікативного динамізму виступає безпосередній релевантний ситуативний контекст. Це дистрибутивне поле (DF), у свою чергу, є ієрархічною системою, що передбачає існування певних взаємопідпорядкованих рівнів (DS): складного речення (в окремих випадках декількох речень або ССП) та його клауз.

Семантичний та комунікативний аспекти речень (1) – (3) мають такий вигляд:

- (1) DS 1: (B, d, Th) – (+, Tr Pr; Q, Rh) – (Sp, Q, RhPr);
- (2) DS 1: (Set, Th) – (B, d, Th) – (+, TrPr) – (+, TrPr, Q, Tr) – (Sp, Q, RhPr);
- (3) DS 1: (B, d, Th) – (Sp, ThPr) – (+, TrPr; Q, Rh) – (Sp, RhPr).

Керуючись основним положенням цієї теорії про збільшення ступеня комунікативного динамізму від контекстуально залежного елемента безпосереднього релевантного ситуативного контексту до елемента контекстуально незалежного та про залежність комунікативного напруження речення від кількості елементів між темою та ремою DS, засвідчуємо, що найвищий ступінь комунікативного динамізму та, відповідно, найвище комунікативне напруження характерне для складнопідрядних / складних речень зі змішаним зв'язком у випадку, коли підрядна клауза розташовується у препозиції до головної. При цьому елемент, ужитий у неканонічній позиції, має найнижчий ступінь комунікативного динамізму, отже, інформація, яку він несе, є фоном для подальшого розгортання подій, що описуються в реченні. Так, той факт, що дитина скоро виросте з першого комплекту капелюшків, є новим у межах DS 1 (2), він є елементом, що робить найбільший крок у розвитку комунікації та завершує її, виявляючись таким чином утіленням авторської інтенції. Щоправда, лінгвісти вказують на те, що підрядна частина складнопідрядного речення може бути прирівняна за своєю значущістю до головної [1, с. 10].

Можливою є також екстрапозиція декількох підрядних клауз у складному реченнєвому утворенні. Така ситуація виявляється типовою для романів Дж. Остін, напр.:

(4) *If they would only put off their scheme till Tuesday, which they might easily do, as it depended only on themselves, she could go with them, and everybody might then be satisfied!* [N/A, p. 87].

(5) *Yet (TrPro) as she was convinced that Marianne's affection for Willoghby could have no hope of Colonel Brandon's success, whatever the event of that affection might be, and at the same time wished to shield her conduct from censure (Set, Th), she (B, d, Th) thought [+ , TrPr, Q, Tr] it most prudent and kind, after some consideration, to say more (Sp, Q, Rh) than she really knew or believed (FSp, RhPr) [S/S, p. 167].*

У такій спосіб, як ми вважаємо, досягається збільшення комунікативної напруги речення, оскільки збільшується кількість компонентів, котрі відділяють елемент з найнижчим комунікативним динамізмом *as she was convinced that Marianne's affection for Willoghby could have no hope of Colonel Brandon's success, whatever the event of that affection might be, and at the same time wished to shield her conduct from censure* (Set, Th) від останнього елемента *than she really knew or believed* (FSp, RhPr), комунікативний динамізм якого є найвищим. Такий прийом, на наш погляд, дозволяє письменниці не тільки привернути увагу читача до певної деталі, а й сприяє посиленню емоційного ефекту.

Аналогічним чином може бути пояснена комунікативна напруга в реченнях (6) та (7), у яких головна клауза зазнає включення декількох підрядних:

(6) *His first proposition and request, that the dance begun at Mr Cole's should be finished there – that the same party should be collected, and the same musician engaged – met with the reediest acquiescence* [E, p. 186].

(7) *Such expressions, assisted as they were by every thing that look and manner could do, made Emma feel, that she had never loved Harriet so well, nor valued her affection so highly before* [E, p. 202].

Така структурна організація підвищує інформативну значущість елемента, який замикає речення.

Висновки. Отже, аналіз функціональних особливостей складнопідрядних речень та складних речень зі змішаним зв'язком у романах Дж. Остін показав, по-перше, залежність екстрапозиції у складному реченні від комунікативної інтенції мовця, та, відповідно, по-друге, залежність комунікативної значущості підрядних клауз, що входять до їхнього складу, від позиції, яку вони займають по відношенню до головної клаузи.

Список літератури

1. Богдан В. В. Синтактика, семантика, прагматика англomовних приєднувальних конструкцій і складних речень з підрядним зв'язком : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. "Германські мови" / В. В. Богдан. – Х., 2006. – 20 с.
2. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения / В. Матезиус // Пражский лингвистический кружок: сб-к статей / составление, редакция и предисловие Н. А. Кондрашова; пер. с чешск. Г. В. Матвеевой. – М. : Изд-во "Прогресс", 1967. – С. 239 – 245.
3. Снісаренко І. Є. Інфінітивна конструкція з прийменником for у середньоанглійській мові : семантика та функціонування : дис. ... кандидата філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ірина Євгеніївна Снісаренко. – К., 2001. – 189 с.
4. Языкознание: большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М. : Большая энциклопедия, 1998. – 685 с.
5. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge University Press, 2003. – 499 p. – References: P. 472 – 479.
6. Firbas J. Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication. – Cambridge, NY., Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo : Cambridge University Press, 2006. – 239 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. E – Austen Jane. Emma. – L. : Penguin Books, 1994. – 367 p.
2. N/A – Austen Jane. Northanger Abbey. – L. : Penguin Books, 1994. – 236 p.
3. P/P – Austen Jane. Pride and Prejudice. – L. : Penguin Books, 1994. – 299 p.
4. S/S – Austen Jane. Sense and Sensibility. – L. : Penguin Books, 1994. – 374 p.

Плоткіна М. Г. Функціональна перспектива как основной принцип расположения клауз в сложном предложении // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.271-275

Данная статья посвящена изучению сложного предложения в рамках теории функциональной перспективы предложения Я. Фирбаса. Внимание сконцентрировано на исследовании зависимости коммуникативной значимости клауз от их расположения в составе сложного предложения. В статье содержится информация о концепции клаузы в современном отечественном и зарубежном языкознании. В ней также представлены возможные варианты расположения придаточных клауз в сложноподчиненных предложениях и сложных предложениях со смешанной связью и даны основные положения теории, которые были использованы как методологическая основа исследования.

Ключевые слова: *клауза, сложное предложение, функциональная перспектива предложения, коммуникативный динамизм, дистрибутивное поле, экстрапозиция.*

Plotkina M. Functional Perspective as a Major Principle of Clause Location in the Composite Sentence // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.271-275

The given article is devoted to the investigation of a composite sentence according to the fundamentals of J. Firbas' FSP theory. The attention of the author is focused on the study of dependence of the clause communicative value on its location in the composite sentence. Though there exist a lot of studies of this type of sentences some lacunes can be found in the field of sentence functioning in general and its constituent parts in particular.

The present research contains information about the modern concept of a clause in linguistics of our country as well as in foreign ones. The possible variants of location of dependent clauses in both complex and compound-complex sentences are represented in it. Besides it goes about some fundamental positions of the theory which serve a methodological background of the current investigation. J. Firbas' theory was chosen suitable for the given academic piece because it fully provides the opportunity to best represent a composite sentence and its constituents as functional units of language. At the same time the structural peculiarities of the sentences under investigation are not neglected. This very fact helps to stress the interconnection between structure and functions of linguistic units. Illustrative material comprises the sentences from the novels of J. Austen. Their length and branching structure are favourable for confirming the statements of this article.

Key words: *clause, composite sentence, functional sentence perspective, communicative dynamism, distributional field, extraposition.*

Поступила до редакції 24.04. 2013 р.